

מלחמת היצר

'כי-תצא' מתחילה עם קטע הידוע כ'פרשת אשת יפת תואר'. בטוי זה מחזיר אותנו אל דברי ימי המלחמות, כשהמנצח תופס כ"שלל" אישה מנשות האויב. לא אתעכב כאן על פשט הפרשה ועל משמעותה. כבר אמרו חז"ל (קידושין כא ע"ב) שבפרשה זאת "לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע", במילים אחרות התורה מנסה להכניס קצת הומניות בתוך התופת. וגם בטקטיקה זו, יש לאנושות עוד הרבה מה ללמוד, בתחום המלא צביעות של האתיקה של המלחמה.

כשחז"ל קראו פרשה זאת, הם שינו את הפרספקטיבה. הם הסתכלו מעבר לסיטואציה של המלחמה והביטו אל האדם. אדם המנצח בצורה כזאת, נוצח. הניצחון מלווה בתבוסה מוסרית. עמדנו בפרשה הקודמת, פרשת 'שופטים' על ההקבלה, שערכו פילוסופים וחכמים, הקבלה בין מוסר לפוליטיקה: הם ראו באדם כמעין מדינה בזעיר אנפין. האדם חייב להנהיג אותה בצורה נאותה, ואת זאת הוא חייב ללמוד. כך אמרו הפילוסופים. חכמי המוסר דחפו את האנלוגיה הזאת צעד אחד נוסף. הם הראו שלפעמים, ואולי על פי רוב, עלולה להתרחש "מלחמת אחים" בין הכוחות השונים שבנפש כל אדם. אחד מהמפורסמים בין חכמי המוסר, רבינו בַּחַי אבן פקודה (חובת הלבבות, שער ייחוד המעשה, ה) כינה את המאבק הזה: 'מלחמת היצר', ביטוי שהפך קלאסי. רבינו בחיי מוסר לנו אותו באנקדוטה שאינני יודע מה מקורה: "ואמרו על חסיד, שפגע אנשים שבים ממלחמת אויבים... אמר להם: שבתם מן המלחמה הקטנה... התעתדו למלחמה הגדולה! אמרו לו: ומה היא המלחמה הגדולה? אמר להם: מלחמת היצר וחיליו". סיפור זה איננו אלא עיבוד נאה של אמרתו של בן זומא: "איזהו חכם, הלומד מכל אדם... איזהו עשיר, השמח בחלקו... איזהו מכובד, המכבד את הבריות". לפנינו שלושה פרדוקסים, דרכם מלמד אותנו בן זומא, שפעמים רבות האמת דווקא הפוכה למה שאנו נוטים לחשוב במחשבה ראשונה. השארתי לסוף את הפרדוקס הרביעי, החשוב לנו בדיוננו זה: "איזהו גביר, הכובש את יצרו, שנאמר (משלי טז, לב): "טוֹב אֶרְךָ אַפְּיִים, מִגְבוֹר - וּמְשֵׁל בְּרוּחוֹ, מִלְכָּד עֵיר". זאת אמרה המלאה משמעות עבורנו, כפרטים וכחברה. גם כאזרחים מחכים לנו מאבקים רבים, ואף הגיבורים הבולטים במלחמות נגד האויב שבחוץ, עלולים להיכשל במלחמות היומיומיות שבבית, כמלחמה נגד תאוונת דרכים, נגד השחיתות, נגד העוני וכו'. כל המלחמות הללו נולדות בגלל הכישלון הראשוני במלחמה המתרחשת בתוך תוכו של בני האדם, מלחמת היצר. הגבורה שחייב האדם להפעיל בקרב, חייב עתה האדם להפעיל בתוך תוכו, וזה, לפעמים הרבה יותר קשה. המאמצים שלנו לתיקון העולם החיצוני חייבים להיות מלווים בניסיון לתקן את עולמו הפנימי של כל אדם.

"כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אִיבֶיךָ" מקבל עתה משמעות חדשה. לפנינו מלחמה פסיכולוגית. פירוש זה מצוי כבר בזוהר (זוהר חדש, כי תצא). ובעקבות הזוהר אמר אחד מגדולי החסידות, ר' שמחה בונם מפשיסחה (רמתים צופים, א, נה): "כי הרמז שמובא בזוה"ק (זוהר חדש כי תצא נ"ח ע"ב) על פסוק (דברים כ"א, י) כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה וגו' בענין מלחמת היצר הוא הפשט האמיתי". פעם היה זה רק רמז, מעין דרשה שלנו, עכשיו זה פשט.

הטקסט והמסכת

חז"ל היו דורשים 'סמוכים'; במלים אחרות, הם לימדו אותנו, שבכתבי הקודש, ובוודאי בספר דברים – כך הם הדגישו – קיימים קשרים סמויים בין קטעים "הסמוכים", הבאים זה אחר זה בטקסט, לכאורה בסדר מקרי לחלוטין. במילה הלועזית 'טקסט', אנו משתמשים כדי לציין יחידה של דברים שבכתב, ולפעמים אף שבעל פה, כמו למשל כדי לציין את התמליל, הליברטו, המתלווה ליצירה דרמטית-מוסיקלית. במקורה המילה 'טקסט' פירושה אריג, מכאן המילה טקטסיל. בכך דומה המילה טקסט למילה העברית 'מסכת', המציינת חיבור המורכב מחלקים שונים ('טקטטוס' הלועזי), אך גם מערכת של חוטים או פשוט אריג. הכתוב דומה לאריג. ואכן, דרישת ה'סמוכים' מלמדת אותנו שבמעברים אלה מסוגייה לסוגייה, משוזרים חוטים סמויים, רעיונות היוצרים מעין טקסט-משנה סמוי המתווסף אל הטקסט הראשי הבולט בקריאה ראשונה. דרישת ה'סמוכים' היא המקבילה הספרותית של האסוציאציה החופשית בפסיכואנליזה.

בצורה כזאת דרשו חז"ל את ה'סמוכים' שבפרשתנו, כלומר את הקשר שבין שלושת הקטעים הראשונים שבה: "[1] כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אִיבֶיךָ... וְרֵאתָ בְּשִׁבְיָה אֵשֶׁת יָפֶת תֵּאָר... [2] כִּי תִהְיֶיךָ לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאֶחָת אֶהְוֶיָה וְהָאֶחָת שְׁנוּאָה... לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת בֶּן הָאֶהְוֶיָה עַל פְּנֵי בֶן הַשְּׁנוּאָה הַבְּכֹר... [3] כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה אִינְנוּ שְׁמַע בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ... " חז"ל ראו בשלושת הקטעים שלבים בשרשרת כמעט הכרחית. הקרב הגורלי ביותר במלחמת היצר מתרחש קרוב מאוד לאדם, בביתו. כישלון בקרב על הבית, הרס קשרי האהבה, פריצת האינטימיות ואובדן הנאמנות גורמים מולידות טרגדיות קשות בנפשם של הבנים. מי שלא ינצח במלחמת היצר, סוף בנו להיות סורר ומורה, כלומר ממרה. אכן, מתאוננים אנו בצדק פעמים רבות על תופעות איומות שהתפשטו בקרב הנוער, הניזונות ממה שאנו רואים בטלביזיה ובקולנוע. ואולם, לא רק הבן חטא, אלא גם האב. אולי גם האב הוא סורר ומורה, ואולי הוא אשם על כי הוא לא מספיק מורה. הדיבר "כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אִיבֶיךָ" אָמַד לְמַעַן יִצְרָכֶן וְיִצְרָכֶן וְיִצְרָכֶן, מקבל עכשיו משמעות שונה. הוא קורא לנו לכבד את תפקידנו להיות אב ואם, לְמַעַן יִצְרָכֶן וְיִצְרָכֶן, כדי שהחברה תוכל להמשיך ולהתקיים. רק בכך נוכל להבטיח את יסודות החברה: "לֹא תִרְצַח, לֹא תִנְאֹף, לֹא תִגְנֹב, לֹא תַעֲנֶה בְרֵעֶךָ עַד שֶׁקָּר, לֹא תִחְמַד בֵּית רֵעֶךָ לֹא

תְּחַמֵּד אֵשֶׁת רַעְדָּ...” הדוגמה הטרגית והבולטת ביותר של אחריות ההורים, נעוצה בעצם הגדרתם להיות הורים, ללדת ילדים.

זרעינו וכספנו

מדי פעם בפעם מביא אני בשורות אלו דברים ששמעתי מפרופ' שושני. תמיד התנגדתי מפולחן גיבורים וחכמים, עד שהכרתי במונטבידיאו הרחוקה, אדם שהוביל אותי להרפתקאה אינטלקטואלית ממנה לא חזרתי. הוא היה נעלם, מוזר ובודד, מתמטיקאי, איש-תלמוד ומקובל. הכרנו אותו כפרופ' שושני. עוד כמה חודשים יימלאו ארבעים שנה לפטירתו. ממרחק השנים, רוצה אני להעלות מזיכרוני את אחת מאמרותיו האירוניות. רגילים אנו לפתוח את השבוע החדש בשיר מוכר, שזכה ואף 'קול ישראל' אימץ אותו כדי לציין את המעבר בין קודש לחול. כוונתי ל'המבדיל': "הַמְבַדֵּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל. חֲטָאֵינוּ הוּא יְמַחֵל. זְרַעֲנוּ וְכֶסֶפֵּנוּ יִרְבֶּה פְּחוּל. וְכַפּוֹכָבִים בְּלִילָה". אמר לנו פעם מורנו, שאכן, במוצאי שבת, מוכן הקב"ה להקשיב לתפילות ישראל המבוטאות בשיר זה, ולקבלן. במוצאי שבת, ממחרים העניים להבדיל, כדי לנצל את הזמן ולקדם את עבודתם. הם שרים "זְרַעֲנוּ וְכֶסֶפֵּנוּ יִרְבֶּה פְּחוּל", הקב"ה נענה לתפילתם, ונותן להם את 'זְרַעֲנוּ'. מאוחר יותר מבדילים העשירים בנחת ושרים 'המבדיל'. הקב"ה נענה גם להם תוך שהוא מצטדק: "מה אעשה? את זְרַעֲנוּ כבר נתתי לעניים, אין לי משהו אחר לתת לכם חוץ מ'כֶסֶפֵּנוּ'". אם אינני טועה, פרופ' שושני סיים את דבריו בתוספת צינית: "אפשר לעולם להתקיים על ידי אחרים..." עולמנו נאנק בעידן המודרני בגין ההפרדה זאת בין 'זְרַעֲנוּ' ל'כֶסֶפֵּנוּ'. בימינו התווספה לכך ההפרדה בין ציביליזציות. העולם המערבי מקיים את האמרה הצינית לפיה "זכה נעשית מלאכתו על ידי אחרים". ואנו, כעם ישראל נאבקים כתמיד, מאז אברהם אבינו עם הבעיה הגיאוגרפית ועם הבעיה הדמוגרפית.

דבריו האירוניים של פרופ' שושני מזכירים לי את דבריו של אותו אריסטוקרט שסיכם את האני-מאמין הגדול שלו במשפט אחד:

- לחיות? לכלוך זה משאיר אני, למשרתים שלי.